

HET LANDSCHAP BADA IN MIDDEN-CELEBES.

DOOR

ALB. C. KRUYT.

(Met kaart N°. VIII).

Gewoonlijk wordt te zamen met de berglandschappen Napoe en Besoa, Bada¹⁾ in één adem genoemd. Deze drie bewoonde en gecultiveerde plekken te midden van de steile bergen van Midden-Celebes liggen dan ook na-genoeg in ééne rij van zuid naar noord, op ongeveer gelijke afstanden van elkaar.

De bewoners van dit land, de *To Bada*, hebben zich nimmer zoo energiek tegen het binnen dringen van vreemde-lingen in hun land verzet als de *To Napoe* dit hebben gedaan. Reeds spoedig na mijne komst in Midden-Celebes, in 1892, maakte ik kennis met leden van dezen stam en steeds met genoegen. Wanneer zij in de Posso-streek kwamen, was dit gewoonlijk aan het meer van Posso. Over dit meer leidde ook de rechtstreeksche weg uit hun land naar de Soemara-vallei aan de Mori-golf, waarheen jaarlijks honderde Toradja's gingen om er damar-hars te zoeken.

Buiten hun land hebben de *To Bada* tal van neder-zettingen²⁾. In het Mamoedjoe'sche aan Straat Makasser,

1) Bada beteekent „geel”. Dezen naam heeft het land waarschijnlijk gekregen naar de roodgele aarde, die bij de afstortingen aan de berghellingen zichtbaar is.

2) De reden voor het maken van koloniën in den vreemde door Toradja's, moet gezocht worden in de omstandigheid, dat de Toradja's op plaatsen, die zij uit

in het Paloe-dal, aan het Posso-meer en in vele andere streken van Midden-Celebes vindt men vaste of tijdelijke nederzettingen van deze menschen. Wat de Posso-streek aangaat, waren vooral de betrekkingen met het landschap Bantjea, ten westen van het meer, zeer hecht, zoodat men daar nog vele Bada'sche elementen vindt, en de vrouwen aldaar hebben ook dezelfde kleederdracht als hare zusters in Bada. Het dorp Boejoe-mpondoli, aan de noordzijde van het meer, bestaat voor een groot deel uit To Bada.

Zooals reeds gezegd is, hebben de To Bada hun land nooit streng afgesloten gehouden, maar toch was het er vóór 1908 nimmer van gekomen, dat Dr. ADRIANI en ik die streek hebben bezocht. De eerste Europeanen, die tot deze streek zijn doorgedrongen, waren de bekende reizigers-geleerden Drs. P. en F. SARASIN. In 1902 gelukte het hun van uit Paloe over het landschap Koelawi tot Bada door te dringen. Zij hadden op deze reis veel tegenstand te overwinnen, zoodat menig ander den moed zou hebben opgegeven. Deze tegenwerking kwam echter niet van de zijde der To Bada, maar van de landschapshoofden in het Paloe-dal, die het met leede oogen aanzagen, dat vreemdelingen, en dan nog wel Europeanen, het binnenland zouden leeren kennen. Over de To Bada zelf hebben de heeren SARASIN veel lof. Dit eerste bezoek van blanken heeft grooten indruk op de menschen gemaakt, vooral op de vrouwen, die zelden hun land verlaten. Dit bleek bij het bezoek, dat ik in dit jaar aan Bada bracht: men wees mij niet alleen de plaats aan waar zij hadden gebivakkeerd, maar plekken werden aangewezen, waar zij hadden gerust, waar zij over een voorwerp hadden onderhandeld, en dergelijke onbeduidende dingen meer.

Bij de algemeene krijgsoperatie's in Celebes in 1905

handelsoogmerken veel bezoeken, gaarne stamgenooten aantreffen, bij wie zij zich thuis gevoelen, en die hen in het vreemde land op allerlei wijzen van dienst kunnen zijn.

- en 1906 kwam ook eene afdeeling soldaten onder kapitein PHAFF in Bada. Zonder eenige tegenkanting onderwierpen de menschen zich aan het Nederlandsch gezag, en zij gaven daarvan bewijs door de Nederlandsche vlag aan te raken. Bij gelegenheid van dit bezoek werden 931 mannen geregistreerd, zoodat de totaal bevolking van dit landschap op een kleine 4000 zielen mag worden gesteld, niet medegerekend de buiten hun land gevestigde To Bada.

Aanvankelijk werd Bada te zamen met Besoa en Napoe administratief ingedeeld bij de afdeeling Midden-Celebes. Dit lag geheel in den aard der zaak, en de To Bada vatten het als een vanzelf sprekend feit op. Die drie landschappen: Napoe, Besoa en Bada toch behooren bij elkaar; vooral met de To Besoa zijn de To Bada zeer nauw verwant; beide stammen spreken dan ook nagenoeg dezelfde taal, het *tiara*. Alleen de menschen van het dorp Bada kaia hebben betrekkingen met het zuiden, maar overigens trekt men uit Bada naar het Palo'sche of Posso'sche voor handelsbelangen. Terwijl Bada slechts door een weg van 15 paal gescheiden is van Besoa, veel huwelijken tusschen deze beide stammen plaats hebben en de land ontginningen der To Bada langs de Tawaelia-rivier aan die der To Napoe grenzen, moet men zuidwaarts gaande twee stevige dagmarschen maken om het onbeduidende landschapje Rampi te bereiken. Naar de voorloopige onderzoekingen van Dr. ADRIANI behooren Rampi en het dicht daarbij gelegen Leboni taalkundig tot de Sadang-groep der Toradja's, dus tot Loewoe. Bada daarentegen moet ethnografisch en linguistisch geheel gerekend worden te behooren tot de zoogenaamde Sigi'sche Toradja's.

Gedurende een korten tijd brachten de To Bada hunne belasting, van f 2,50 per weerbaren man, aan de ambtenaren van de afdeeling Midden-Celebes op; maar toen werd plotseling besloten om Bada administratief bij de afdeeling Loewoe te voegen. De To Bada zijn nog steeds verbaasd over deze verandering, en telkens spreken zij

er over, te wenschen „denzelfden kant op te gaan als de To Besoa en To Napoe”.

Deze veranderde indeeling werd gegrond op het feit, dat de To Bada onderhoorig zouden zijn geweest aan Waiboenta, een der vele landschapjes, waaruit Loewoe bestond. Dit is nu volkomen waar, maar Bada was evenzeer schatplichtig aan Sigi en Paloe. Reeds de SARASIN's deelen dit in hun werk (*Reisen in Celebes*, II, blz. 81) mede; en zoo vertellen de hoofden nog steeds. Tot deze dwaling moet ook aanleiding hebben gegeven de verkeerde voorstelling, welke men zich schijnt te hebben gemaakt van de ligging van dit land. Op de jongste kaart van Midden-Celebes, door het Topografisch Bureau te Batavia uitgegeven, wordt Bada namelijk op dezelfde breedte geplaatst als de zuidkant van het Posso-meer, terwijl het ongeveer op dezelfde breedte ligt als de noordzijde van dat meer. Te meer wekt deze vergissing bevreemding, daar de SARASIN's van twee dorpen in Bada de ligging hebben bepaald: Kageroa op $1^{\circ} 52, 3' \text{ Z.B.}$; en Bangkekaoe op $1^{\circ} 53' \text{ Z.B.}$ en $120^{\circ} 12' \text{ O.L.}$ van Gr.¹⁾. Wanneer men nu Bada ziet liggen op pas genoemde kaart van het gouvernement, zoo ver naar het zuiden, moet men toegeven, dat het gemakkelijker van het zuiden uit te bereiken moet zijn. Maar stelt men het op de juiste plaats, dan twijfelt niemand er aan of Bada moet, ook ten opzichte van zijne ligging, tot de afdeeling Midden-Celebes worden gerekend. Het is dus zeer te wenschen, dat Bada weer van de afdeeling Loewoe worde gescheiden; de bewoners van dat landschap zullen zich daardoor meer op hun gemak gevoelen, wanneer zij weer één geheel zullen uitmaken met hunne stamgenooten.

1) Volgens deze plaatsbepaling zoude Bangkekaoe op de bedoelde Schetskaart van Midden-Celebes, op 45 K. M. ten westen van het *midden* der lengte-as van het Posso-meer moeten zijn geplaatst.

Wegen.

Bada is van alle vier windstreken te bereiken. In het oosten voert de weg van het Posso-meer er heen. Van het westen komt de weg door de vallei der Tawaelia- of Belante-rivier. Van Rampi en Leboni voert een weg naar het zuiden van Bada, terwijl de weg, die dit landschap in het noorden verlaat, naar Besoa voert. Wanneer men steeds in het oog houdt, dat de bergketens van Midden-Celebes in hoofdzaak eene noord-zuidelijke richting hebben (zie: Drs. SARASIN'S *Entwurf einer geographisch-geologischen Beschreibung der Insel Celebes*, Wiesbaden 1901), dan kan men, de richting kennende, waarheen de weg voert, te voren wel eenigszins nagaan, of men veel moeilijkheden op zijn weg te overwinnen zal hebben. De wegen, die oost-west voeren zijn de zwaarste, omdat zij niet de richting der bergen volgen, maar deze dwars overtrekken. Om deze reden kost het pad, dat van het Posso-meer in nagenoeg westelijke richting leidt, veel lichaamsinspanning.

Het punt, vanwaar dit pad in den noordwestelijken hoek van het Posso-meer uitgaat, heet Tokeimboe. Het pad voert aanvankelijk over vlak terrein om den voet van het gebergte heen; in dit gedeelte heeft men verscheidene riviertjes over te trekken, die zich in het Posso-meer ontlasten [Tokeimboe, Poatoea, Lemo]. Dan gaat het pad steil het gebergte op. Men komt de rustplaatsen Bangkalia, Pidika, Motangkada, Panginoe-owai en Woea-ntoea voorbij, tot men den kam van het gebergte bereikt op eene plek Toke'eha genaamd. De afstand van het meer tot aan laatstgenoemde plaats is niet groot, maar daar het steile klimmen veel rustens vereischt, brengen reizigers, die 's morgens vroeg van het meer zijn vertrokken, het gewoonlijk niet verder dan tot Toke'eha. Bij nagenoeg alle genoemde rustplaatsen vindt men water, zoodat men er zijne hut kan opslaan. De luchtwortels van den pandanus

(Bare'e: *tole*; Bada: *rarau*) die op deze bergen in groote hoeveelheid voorkomt, worden in de lengte gespleten en leveren dan een geschikte dakbedekking voor de hutten. Bij Woea-ntoea voert het pad over een smallen rug van circa 80 cM. breedte, terwijl men links en rechts steilten heeft van verscheidene tientallen meters diepte. De hoogte van Toke'eha is ongeveer 1700 M.

Boven op dit gebergte is men in het rijk van het mos gekomen; het zware geboomte, dat de hellingen bedekt, treedt terug, en maakt plaats voor lichter hout. Het pad gaat eerst in W.Z.W.lijke daarna in W.N.W. richting. Op dezen weg blijft men boven op het gebergte, maar verscheidene nevenruggen zijn nog over te trekken; in de valleien daartusschen stroomen gewoonlijk riviertjes. Zoo steekt men eerst een riviertje over, dat zich in de Malei stort, dus tot het stroomgebied van de Tawaelia behoort; om in de tweede vallei een riviertje (de Saloe mopenga) te passeeren, dat zijn water aan de Koeo geeft en dus naar het Posso-meer gaat. Verderop vindt men alleen water, dat naar de Malei afvloeit, zooals de Kinetei.

Wanneer men na een eentonigen en vermoeienden weg uit het geboomte treedt, komt men op eene grasvlakte, waar men plotseling getroffen wordt door het prachtige vergezicht, dat men van daar heeft (deze plek heet Wondaoe, naar het riviertje, dat daar in de nabijheid ontspringt). Naar het westen ziet men in een diepe vallei neer, waardoor in bijna noord-zuidelijke richting de Malei stroomt. Aan de overzijde van deze vallei, ziet men een bergketen, de Rarawana, en over den rug van dit gebergte heen ziet men de vlakte van Bada schemeren, nog heel, heel in de verte; de kloof, waardoor de Tawaelia-rivier de Bada-vlakte verlaat, is duidelijk te zien. Naar het N.W. ziet men tegen den massiven bergklomp Toewo aan, die den Z.O. hoek van de Besoa-vlakte afsluit, en langs zijne hellingen ontwaart men een gedeelte van de grasvlakten van Besoa. Naar het noorden valt dadelijk een tamelijk

scherpe bergkegel op, de Pobonde. Aan deze zijde van dien berg moeten de bronnen worden gezocht van de Malei, terwijl de riviertjes aan gene zijde er van zich vormen tot de Poena, die zich als een rivier van beteekenis niet ver van Mapane in de Tomini-bocht stort. Bij dien berg Pobonde ontmoeten de To Napoe en de To Bada elkaar als zij op de jacht zijn, dezen van het zuiden komende, genen van het noorden.

Van Wondaoe af is het nog een halve dag reizens naar Bada. Men daalt daartoe in de bedding van de Malei af; deze wordt bereikt op het punt, waar de Wondaoe zich in haar ontlast; een uur lang volgt men dan deze mooie bergrivier stroomafwaarts, waarbij men nog de Bontaliwa rechts, en de Maleina links passeert. Na een zeer steilen klim komt men uit de bedding van de Malei boven op het Rarawana-gebergte.

Terwijl langs den pas beschreven weg geen paard of buffel kan worden vervoerd, is dit zeer wel mogelijk langs den weg, die Bada met Besoa verbindt. Door een groot grasveld (Pada ri Powoelonga genaamd) wordt het gebergte bestegen, welks rug men in zuidelijke richting volgt. Tala en Tatela zijn de namen van twee punten op dezen weg, die men voorbijkomt, alvorens het punt Hantoboe (1970 M. hoog) te bereiken. Dit Hantoboe is eene grasvlakte boven op het gebergte, waar gewoonlijk de nacht wordt doorgebracht, wanneer men de reis niet in één dag maakt (de afstand tusschen Doda in Besoa en Lelio in Bada bedraagt ongeveer 22 K.M.). Verder gaande komt men op den berg Pointo'a, die steil in de Bada-vlakte afvalt. Van den top van dezen berg heeft men een prachtig gezicht over het landschap.

De beide andere wegen, die van het westen en van het zuiden Bada binnen leiden, zijn reeds door de SARASIN's beschreven. Vooral de weg, die van Koelawi komt, is zeer moeielijk te begaan. Wanneer men het tot Koelawi behorende vlek Gimpoe is voorbijgegaan, en tot aan de

rivier de Koro is gekomen, wordt de loop van deze rivier gevolgd, in dien zin echter, dat de uitloopers van het gebergte, dat deze stroom doorbreekt, herhaaldelijk overgeklimmen moeten worden langs steile paden.

De weg, die uit het zuiden komt, wordt tegenwoordig door de bewoners van de landschappen Bada, Rampi, en Leboni in orde gemaakt. Hij gaat over de bergen Potoëa en Borokoe, die duidelijk zichtbaar zijn van uit Bada. Ofschoon ook op dit traject veel te klimmen valt, zijn de bezwaren hier niet grooter dan op andere wegen in Midden-Celebes. Wanneer Bada weder bij de afdeeling Midden-Celebes wordt gevoegd, zou het gebergte, waarvan de Potoëa en de Manowana toppen zijn, als grensscheiding kunnen worden aangenomen.

Het land.

Wanneer men de Bada-vlakte van een der haar omringende bergen beziet, wordt men dadelijk gewaar, dat zij een driehoek vormt, met de basis naar het westen en den tophoek in het oosten. Het gebergte, dat haar aan de zuidzijde begrenst (de Rarawana), laat zijne uitloopers geleidelijk in de vlakte afdalen; daar ziet men eenige heuvels, die alle een naam dragen. Zeer steil valt het gebergte aan de noordzijde af, als ware het hier afgebroken. Vooral aan dezen noordkant is het duidelijk te zien, dat Bada eene inzinking is, „ein abgesunkenes Stück des Ostketten systems, gleich dem Lindu See, eine noch jetzt stattfindende junge Bildung, für deren Fortgang die hier beständigen Erdbeben sprechen. Bada wird ein See werden, wenn einmal die Absenkung rascher geschehen sollte als die Erosion des westlichen Ausganges durch den Fluss". (SARASIN's, *Reisen in Celebes* II, 111).

Aardbevingen moeten zeer veelvuldig in deze bergstreken, voorkomen. Als gevolg van die aardbevingen ziet men tal van afstortingen aan de steile wanden van de

noordelijke bergen, die hunne onvruchtbaarheid toonen in den schralen plantengroei. — De vlakte is niet groot: de grootste lengte, van Bomba tot Grintoe bedraagt circa $8\frac{1}{2}$ K.M. Deze vlakte wordt in hare geheele lengte doorsneden door de Tawaelia-rivier, die in het landschap Tawaelia haren oorsprong nemende, het landschap Napoe doorsnijdt, en in zuidelijke richting voortstroomende Bada bereikt. Met groote bochten slingert zij zich dan in bijna westelijke richting door deze vlakte. Bijna aan het einde van deze vlakte gekomen, vereenigt zij zich met de Malei, om dan onder den naam van Belante door het gebergte heen te breken. Het moet ongeveer vier uren gaans zijn van het punt, waar de Tawaelia de vlakte verlaat, dat zij samenvloeit met eene andere rivier, die het water afvoert uit de landschappen Rampi en Leboni (Rampi hoort men dikwijls aanduiden met den naam van Lamboe, het voornaamste dorp in die streek). Ik hoorde deze rivier niet anders aanduiden dan met den naam van Owai (= water) Rampi. Na de vereeniging dezer beide rivieren stroomt het water onder den naam van Koro aanvankelijk in noordelijke richting voort, om zich dan door het gebergte heen naar het westen een uitgang naar zee te zoeken, en zich ten slotte onder den naam van Lariang in Straat Makassar te storten.

De voornaamste zijrivier van de Tawaelia, de Malei, heeft een eigenaardigen loop. Aanvankelijk loopt zij evenwijdig met de Tawaelia, tot zij op het hoogte van het Bada'sche dorp Tinoë gedwongen wordt een bocht te maken en in noordelijke richting naar de Tawaelia terug te vloeien.

De overige zijrivieren, die in de vlakte naar de Tawaelia stroomen, zijn onbeduidend.

Het gedeelte van de vlakte, dat ten noorden van de Tawaelia ligt, schijnt van dezelfde onvruchtbare formatie te zijn als het daaraan grenzende gebergte met zijne aardstortingen. Behalve twee kleine dorpen, Lelio en Kolori,

met een klein sawah-complex tusschen beide in, vindt men in dat gedeelte geen teekenen van ontginning.

De grond ten zuiden van de groote rivier gelegen, schijnt vruchtbaarder; hier treft men groote uitgestrektheden van sawahs aan, en hier vindt men de groote stamdorpen der To Bada. Opvallend is, dat overal waar men in het onbebouwde gedeelte van de vlakte komt, men tal van djamboe-boomen (*Psidium Guajava*) aantreft, „geplant door de vogels”, zooals de To Bada zegt. De Bada-vlakte is zeer rijk aan herten. Menschen van ongeveer vijftig jaar hebben mij verteld, dat toen zij nog jong waren, deze dieren niet in hun land voorkwamen. Hoe zij daar zijn gekomen, wist men mij niet te zeggen. „Gisteren zagen wij ze nog niet, en vandaag zagen wij ze”.

De dorpen.

Onder de dorpen der To Bada moeten drie beschouwd worden als de stamdorpen dezer vlakte-bewoners, terwijl alle andere dorpen uitzwermingen zijn van deze stamdorpen. Deze drie zijn: Bada-mpoe'oe (eigenlijk Bada) of Bada-kaia (groot Bada), het *Badagajang* der SARASIN's, Boelili en Gintoe. De plaats dier dorpen is opvallend bepaald door steenen overblijfselen uit den ouden tijd, geheel overeenkomende met die in de landschappen Besoa en Napoe aanwezig (zie mijn opstel over die landschappen in dit tijdschrift, jaargang 1908, blz. 1338). In het dorp Gintoe bevindt zich een zeer verweerd menschelijk beeld, waarvan alleen het hoofd boven den grond uit steekt, en dit is wederom omstrengeld door een paar wortels van een zeer grooten waringin-boom. Een dergelijk verweerd beeld bevindt zich in Bada-mpoe'oe. Het best geconserveerde beeld vindt men in het dorp Bomba. Volgens het verhaal werd dit beeld ontdekt door jagers van het dorp Boelili, die in deze vondst aanleiding vonden om er een dorp te stichten. Dit beeld, stelt eene

vrouw voor; zij draagt den naam van *Langke boelawa* „gouden enkelring”.

Te Boelili ziet men een steenen beeld, waarvan een gedeelte van het hoofd er af is. Terwijl in de andere dorpen geen spoor van vereering dezer beelden te zien is, zijn het geschonden beeld te Boelili, en nog een steen, waaraan ik niets bijzonders kon ontdekken, met eene omheining omringd; in die omheining staat een klein offerhuisje en groeien heilige planten; de daarbij in den grond gestoken bamboe stengels zijn de ladders, waarmee de geesten naar beneden komen. Eerstgenoemde steen draagt den naam van *Tarairoi*, de tweede dien van *Ngamba*. Alleen bij het begin van den rijstbouw brengt men aan de genoemde steenen beelden offers om de rijst te doen gelukken.

- Wanneer de regens te lang wegblijven, geeft men dien beelden een betelpruim. Dit is de eenige vereering, die dezen beelden ten deel valt; overigens heeft men blijkbaar niet veel schroom er voor, want zonder eenige angstvalligheid betastten de To Bada deze overblijfselen uit den ouden tijd.

Alle ouden van dagen, die ik er naar vroeg, verzekerden mij, dat lang voordat de To Bada in dit land kwamen wonen, deze beelden daar reeds waren, zoodat ook in Bada een daar vroeger geleefd hebbend menschengeslacht, en hoogstwaarschijnlijk geen Indonesisch volk, deze beelden heeft gemaakt. Uit de omstandigheid, dat de beelden in Bada nog eenige vereering genieten, terwijl die in Besoa en Napoe geheel en al daarvan verstoken zijn, zouden wij misschien mogen opmaken, dat van het beeldenmakende menschengeslacht iets in de To Bada is overgebleven. Wij komen op deze onderstelling beneden nog terug.

Behalve pas genoemde beelden en twee steenen potten, die in het dorp Kolori worden gevonden, vindt men in het dorp Boelili eene menigte brokken van dezelfde steensoort als waarvan de beelden zijn gemaakt. Onder deze

stukken zijn er van zeer groote afmetingen, die met buitengewone krachtsinspanning daar ter plaatse moeten zijn gebracht, want dat deze steenen daar moeten zijn gebracht, blijkt wel hieruit, dat dit gesteente op dezen heuvel en in de naburige bergen niet als vaste rots wordt gevonden. Ook de inlanders zeggen, dat de stukken steen daar gebracht moeten zijn. Van deze brokken heeft men groote stukken afgeslagen, om die te gebruiken als neuten onder de huizen. Onder deze steenen vond ik ook een met een uitgebeiteld gat er in als het gat van een rijstblok.

Ter aanvulling van de reeds gegeven beschrijving van deze oudheden in de berglandschappen van Midden-Celebes, zij het mij vergund hier in te lasschen de beschrijving van een plek in Napoe, welke plaats ik bezocht, nadat het opstel over de landschappen Besoa en Napoe reeds geschreven was. De bedoelde plek heet *Watoe taoe* „steen als een mensch”: een vlakke heuvel in de onmiddellijke nabijheid van het voormalige dorp Peore. Niet lang geleden hadden de To Napoe daar een dorp, dat ook *Watoe taoe* heette. Op dezen heuvel nu bevinden zich tal van grootere en kleinere brokken steen, die eveneens daarheen moeten zijn gesleept. Evenals van de steenen te Boelili, zijn ook van deze steenen groote stukken afgeslagen, die naar verschillende Napoe-dorpen zijn gesleept om als neuten onder de huizen te dienen.

Den naam *Watoe taoe* „steenmensch” heeft de plek te danken aan een steenen beeld, dat daar staat. Het stelt eene vrouw voor, en het is geheel van hetzelfde type als *Langke boelawa* van Bada. Alleen heeft het beeld iets, dat ik bij geen der andere beelden heb opgemerkt: boven op het hoofd is aan iedere zijde een uitwas in den vorm van een halve kogel uitgebeiteld, waarschijnlijk eene nabootsing van de haardracht der vrouwen uit dit oude tijdperk. — Dit beeld is met het aangezicht naar het oosten

gewend. De beelden in Bada hebben het aangezicht naar het noorden gekeerd.

Uit mijne beschrijving van het landschap Besoa, in dit tijdschrift gepubliceerd, heeft men kunnen zien, dat zich in dat landschap ook een plek bevindt, waar tal van grootere en kleinere stukken steen zijn bijeengebracht (PadamPokekea). Wij vinden dus in elk der drie berglandschappen: Bada, Besoa en Napoe eene steenenverzameling. Over den oorsprong van deze oudheden verspreidt een werk van den Engelschman MACMILLAN BROWN, dat in het vorige jaar is verschenen, meerder licht, wanneer althans de door hem bijgebrachte bewijzen steekhoudend blijken te zijn. In dit werk dan „*Maori and Polynesian, their Origin, History and Culture*” (Londen 1907) werpt de schrijver de hypothese op, dat eeuwen geleden een Kaukasisch volk van de oevers van de Middellandsche Zee langs verschillende wegen naar den Indischen Archipel en de Zuidzee-eilanden moet zijn getrokken, om het eind van zijnen weg te vinden in Nieuw-Zeeland. Deze Kaukasische volkstam bouwde groote ruwe woonplaatsen van steenen, los op elkander gestapeld, bestemd voor hunne dooden, in den trant van onze Hunnebedden. Overal waar deze volkstam doortrok, vindt men teekenen van zijn verblijf, namelijk groote verzamelingen van brokken steen, zoo in Japan, op Madagascar en niet het minst op Nieuw-Zeeland, waar de immigranten verhinderd waren verder te trekken, omdat er geen land verder meer is. Deze Kaukasiërs zouden dan later door de Polynesiërs zijn overwonnen, de mannen zouden zijn gedood, terwijl de veroveraars met de vrouwen der overwonnenen een nieuw gemengd geslacht zouden hebben voortgebracht. Op taalkundige en ethnografische gronden tracht de schrijver dan zijne hypothese te bewijzen, en hij doet zulks inderdaad met veel scherpzinnigheid.

„The hypothesis that would fit the circumstances, would be the wide spread of a Caucasian people of Aryan speech

by sea in pre-Malay times over the Malay Archipelago, and across both Melanesia and Micronesia into Polynesia. It is more than likely that this race came by sea into Indonesia from India, and not by land; for by the latter route they would have left their traces on the languages and peoples on the way. The pressure of conquest by the Sanskrit-speaking immigration from the north-west of India would drive, as they advanced, the sea-coast peoples out along the sea routes that they had already established for trade. And when the Aryan invaders won their way to the coast either on the north-west or the north-east of India, they would follow the tribes they had driven out across the oceans.

„But by this time the Mongoloids had reached Sumatra, and had begun to force the Caucasians or Semi-Caucasians with their Aryanised language on to the sea to seek their homes, to the south-west in Madagascar and to the south-east in Melanesia and Polynesia. These Mongoloids absorbed the Indonesians and the forms of their language, whilst adhering largely to their own vocabulary. And when Caucasianised and turned into Malays and sailors they made Sumatra their base, and from thence they conquered the peninsula that they had originally descended and ultimately abandoned.”

Zoo zegt MACMILLAN BROWN (blz. 96 en 97 van zijn werk). Zijn bewijsvoering richt zich uitsluitend op Polynesië en in het bijzonder op Nieuw-Zeeland, maar ons is alleen voldoende te weten, dat volgens hem de Kaukasiërs over den Indischen Archipel zijn getrokken. Is dit werkelijk het geval geweest, dan vinden wij in de oudheden van Napoe, Besoa en Bada hoogstwaarschijnlijk overblijfselen uit den tijd dier Kaukasiërs. Misschien zijn zij door de Maleiers wel steeds dieper het binnenland ingedreven tot zij zich in Bada moesten overgeven, waar zij zich met de veroveraars hebben vermengd; hieruit zou tevens verklaard zijn de bijzondere plaats, die het type der Badaërs inneemt

onder de overige Toradja-stammen. Het verschil in uiterlijk tusschen de To Bada en de overige Toradja's, valt Toradja's van andere stammen steeds op. Dan zou ook verklaard zijn, waarom de To Bada in de beelden hunne voorouders, die hun rijst zullen geven, vereeren. Zooveel is zeker, dat de makers dier beelden en steenhoopen uit het noorden moeten zijn gekomen, omdat het meerendeel dier beelden met het gelaat naar die hemelstreek gewend staat. Het landwaarts intrekken kan niet van Paloe uit over het landschap Koelawi hebben plaats gehad, anders zou men licht ook steenen overblijfselen in dat landschap hebben gevonden. Het eenige, wat daarop wijst, is het steenen rijstblok bij het dorp Watoe-nontjoe in Sigi, maar dit kan later wel daarheen zijn gebracht. De huidige To Bada zoeken hun zielenland nog aan den oorsprong der Kilo-rivier, die zich in de Bocht van Tomini ontlast. Hun route is dus waarschijnlijk geweest: langs de Tambarana-rivier, door de landschappen Tawaelia, Napoe en Besoa.

Keeren wij na deze uitweiding tot de dorpen der To Bada terug. Na het reeds in meergenoemd opstel over Napoe en Besoa medegedeelde omtrent de huizen in die streken, behoef ik van die der To Bada niets meer te zeggen, daar deze geheel denzelfden vorm en dezelfde inrichting hebben. In onderscheiding van Napoe en Besoa, waar geen kokospalmen willen groeien, vindt men in ieder Bada'sch dorp een groot aantal van deze boomen, zoodat men de dorpen reeds uit de verte herkent aan de wuivende kruinen dier palmen. Dat kokosboomen in Bada groeien en vrucht geven, moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat deze vlakte niet zoo hoog ligt (gemiddeld 750 M. boven de zee), en dat ze door de hoge bergen er om heen meer beschut is. Het is dan ook in Bada niet zeer koud voor de hoogte, waarop het ligt. De kokosnoten zijn geheel voor eigen gebruik. Kokosolie of noten worden niet uitgevoerd, om de eenvoudige reden, dat het

vervoer uit dit afgelegen land naar de zee te moeielijk en te tijdroovend is.

Voorts vindt men bij ieder dorp aanplantingen van *eki* (*Heliconia Bihai* L. of *Heliconiopsis Amboinensis* Miq.), een wilde pisangsoort, die alleen wordt aangekweekt voor het nut, dat de bladeren opleveren. Wanneer men deze bladeren even boven het vuur roostert, worden zij zeer lenig, en laten zich dan uitnemend gebruiken om daarin gekookte rijst en toespijs te verpakken. Voor dit doel worden deze bladeren dan ook uitsluitend gebruikt. Evenals de dorpen in de andere berglandschappen, zijn ook die in Bada omringd door een aarden wal, waarop bamboe is geplant.

Een eigenaardigheid der drie bovengenoemde stamdorpen is, dat deze in wijken zijn verdeeld. Zoo telt Boelili zeven wijken, Bada-mpoe'oe telt er drie, Gintoe heeft er twee. De To Bada noemt zulk een wijk *hampaka* „één plaats of afdeeling". Gevraagd naar het ontstaan van deze verschillende wijken, die elk een aantal huizen tellen, vertelde men mij, dat de eerste bewoners dier dorpen hunne huizen een naam gaven: toen de familie's van die eerste bewoners zich uitbreidden, moest men zich in verschillende huizen vestigen, maar iedere groep van huizen bleef men toch met den naam van het eerste huis aanduiden.

Deze verklaring lijkt mij zeer onwaarschijnlijk toe. Bij de andere Toradja-stammen toch bestaat ieder dorp uit ééne familie in den meer uitgebreiden zin van het woord; zoodat het niet is aan te nemen, dat aan ieder huis in den aanvang een afzonderlijke naam zou zijn gegeven. Meer voor de hand ligt, dat de To Bada eerst in kleine dorpen hebben geleefd, die de namen droegen der tegenwoordige wijken; dat die verschillende familie's (dorpen) zich door vijanden bedreigd ziende¹⁾, zich op deze drie punten hebben vereenigd, evenals de To Napoe, die uit

1) Het zou ook kunnen zijn, dat men zich tengevolge van onderlingen strijd op drie punten vereenigde.

familie's van verschillende afkomst bestaan, door vijanden gedwongen zijn geworden zich in hun dorp Lamba te vereenigen. Deze wijken zijn overigens van geenerlei praktische beteekenis. Men mag zoowel in zijn eigen wijk als in een andere huwen. Daar ook in Bada de man bij de vrouw komt inwonen, worden de kinderen gewoonlijk gerekend te behooren tot de wijk van de moeder.

Dat de genoemde wijken eertijds afzonderlijke dorpen moeten zijn geweest blijkt vooral uit het feit, dat iedere wijk een tempel (*lobo*; in het Bada'sch *dohunga*) heeft, of liever moest hebben; sommige wijken zijn door sterfte en verhuizing (bijvoorbeeld, wanneer een gedeelte zich een nieuw gehucht of dorp ging stichten) zoo achteruitgegaan in ledental, dat zij niet meer in staat zijn een tempel te bouwen en te onderhouden. Zoo heeft Boelili vier tempels en Bada-mpoe'oe twee; Gintoe heeft voor elk zijner twee wijken een tempel. Verder vindt men in de meeste dorpen, die van de drie stamdorpen zijn uitgezwermd, een tempel.

Deze tempels zijn van hetzelfde type als men ze in Napoe en Bada vindt. Over het geheel zijn zij niet zoo rijk van snijwerk voorzien als de dorpstempels in het Posso'sche. Eene uitzondering hierop maakt de tempel van de wijk Loebi in Bada-mpoe'oe. Aan beide zijden van iederen paal, waarop het gebouwd rust, zijn karbouwen koppen uitgesneden; ook aan de wanden en de trap vindt men ze. Deze trap (en overigens de trap van iederen tempel) is aan den zuidkant aangebracht, zoodat men binnenkomende met het aangezicht naar het noorden is gewend; wederom eene aanwijzing voor de windstreek, vanwaar de To Bada zijn gekomen. Verder vindt men in het gebouw de onderkaken en de skeletten van buffelkoppen, met de horens er aan, in de *lobo* opgehangen. Ook den SARASIN's is deze tempel opgevallen; zij geven in hun werk ook een fraaie afbeelding van de met snijwerk versierde trap (*Reisen* II, 113).

Terwijl in de Posso'sche *lobo*'s de zetel der *anitu* (geesten)

in den nok van het dak is, op een bed van aan repen gescheurde jonge bladeren van de *Arenga saccharifera*, bevindt de heilige plaats in den Bada'schen dorpstempel zich bij den noordelijken hoofdpaal. Daar houden de *anitu* hun verblijf in eenige bladstengels van den *aruru* (Bare'e) palm. Deze *aruru* is een palm, veel gelijkende op de *Arenga saccharifera*; hij bereikt niet de afmetingen van deze, terwijl ook de bladeren eenigszins anders gevormd zijn. Deze boom krijgt ook een bloemtros als die van de *Arenga*, maar men kan er geen palmwijn uit tappen. De Toradja's zeggen, dat alleen de geesten van dezen boom palmwijn drinken.

Onder deze *aruru*-bladeren wordt de slaaf, die tot offer bestemd is, vastgebonden aan den vooravond van zijn sterfdag. Nimmer echter wordt een slachtoffer in de *lobo* gedood. Hij wordt daartoe eerst naar buiten gebracht. Het aantal slachtoffers, dat men op deze wijze of in den oorlog gemaakt heeft, wordt evenals in Napoe en Besoa aangegeven door rotan ringen, die aan den pasbedoelden noordelijken hoofdpaal worden opgehangen. Juist omdat de To Bada niet gewend zijn de schedels hunner slachtoffers in den dorpstempel te brengen, viel het mij op in den besproken tempel van Bada-mpoe'oe en in dien van Lelio een menschedel aan te treffen. Men wist mij hiervan geen nadere verklaring te geven. De To Bada gebruiken alleen de scalp hunner verslagenen.

In Bada schijnt men niet de tempelfeesten te kennen, die bij de Posso-Toradja's in gebruik zijn. Alleen wanneer men uit den strijd is teruggekeerd, geeft men aan de geesten kennis van het behaalde voordeel door het slaan op de trommen. Eenigen tijd daarna heeft dan het feest plaats, waarop men den geesten in den tempel om zegen vraagt (Bare'e: *mompELELEKA*; Bada: *mokasarwea*).

Behalve de drie genoemde stamdorpen en de dorpen Lelio en Kolori aan den rechteroever der Tawaelia, telt de Bada-vlakte nog de volgende dorpen: Bomba, Pada,

Kanda, Bewa, Bangkekaoe en Tinoë. Maar ook buiten de vlakte hebben de To Bada nog nederzettingen. Zoo hebben zij in het dal van de rivier, die uit Rampi komt, een dorp, dat Manowana heet. De inwoners van Gintoe zijn voor een groot deel verhuisd naar het enge dal van de Belante, waar zij hunne dorpen gebouwd hebben op plekken, waar het gebergte een weinig terugtreedt en kleine vlakten openlaat. Op dit gedeelte van de Belante zijn verscheidene rotan hangbruggen over de rivier geslagen. Op eene plaats wordt het water der rivier in een zeer nauwe spleet gedreven; deze plek draagt den naam van Tomowoo „levenmaker”. Niet ver hier vandaan vindt men warme bronnen aan den rechteroever der rivier in een steil afgestort gedeelte van den oever; er is daar een zeer sterke zwavellucht; in de wanden van deze kom hebben de buffels gaten gelikt en geknabbeld, wanneer zij zich te goed deden aan de ziltige aarde.

Langs de Belante dan vindt men de dorpen: Lengkeka, rechts (de SARASIN's schrijven Landjeka; Lendjeka is de Paloeseche uitspraak van den naam van dit dorp); Tomehipi, links, en Kageroa, rechts. Van Kageroa af verlaat de weg het dal en gaat het gebergte op langs verschillende gehuchten, waarvan Toware aan het gelijknamige riviértje het voornaamste is, tot aan Padangkole, waar een weg, die in Besoa bij het dorp Hanggira begint, uitkomt. In deze streek hebben eenige jaren geleden de To Koelawi erg huisgehouden; enkele Bada'sche nederzettingen hebben zij toen verwoest. De naam van het dorp Kageroa „plaats der verwoesting”, zal dezen oorlog nog lang in de herinnering der menschen bewaren. De bewoners van dit dorp namelijk woonden vóór dezen oorlog in het dorp Pohawa, daar niet ver vandaan. Dit dorp werd verwoest. De gevluchte inwoners hebben toen na den oorlog een nieuw dorp gesticht, dat zij ter herinnering aan het lot, hunne vorige woonplaats overkomen „plaats der verwoesting” hebben genoemd.

De bevolking.

In tegenstelling met de andere Berg-Toradja's, bestaan in Bada geenerlei overleveringen omtrent de plaats van waar of de wijze waarop de tegenwoordige bewoners van dat landschap daar zijn gekomen, althans geen der ouden des lands wist mij daaromtrent iets mede te deelen. Een oude man zeide mij: „We zullen wel van den kant van Loewoe zijn gekomen”.

Om verschillende reeds genoemde redenen is het zeker, dat de To Bada uit het noorden zijn gekomen. Een legende, die hierop ook wijst, vertelde mij een oude man in Napoe: Nog voor dat de tegenwoordig daar levende menschen in het landschap Napoe waren gekomen, woonden er menschen op de plek Palio, een klein eind ten zuiden van de hoofdplaats Lamba. Men vindt daar tegenwoordig nog een boschje van zwaar geboomte, dat door de To Napoe wordt ontzien. Door vijanden in het nauw gebracht, verhuisden die menschen van Palio naar Mantiwoloe, een bergtop in het zuidelijk heuvelland van Napoe, waar zij zich versterkten. Volgens mijn zegsman moet op pasgenoemden bergtop nog een meer dan manshooge wal van deze versterking overig zijn. Van hun dorp Mantiwoloe uit jagende, ontdekten deze menschen de Bada-vlakte, waarop zij zich metterwoon gingen vestigen.

Algemeen zeggen de To Bada, dat zij eertijds den datoe van Loewoe als heer erkenden. Eene bepaalde aanleiding tot deze erkenning wist men niet op te geven. De To Bada schijnen echter zeer slecht behandeld en beleedigd te zijn door de Loewoeërs, waaruit zij aanleiding hebben genomen om de heerschappij van Loewoe af te zweren.

Zooals boven reeds is medegedeeld, hebben de To Bada tot op den laatsten tijd in verhouding van vriendschap, *mosinturwu* (Bare'e), gestaan tot de hoofden der landschappen van Sigi, Paloe en Waiboenta. Als huldeblijk brachten zij

op geregelde tijden aan die hoofden geschenken, bestaande in wat goud, hoofdbanden (zooals de vrouwen die dragen), horens, geklopte boomschors en rijst.

Een van de omstandigheden, waarop MACMILLAN BROWN in bovenaangehaald werk zijne bewering, dat eertijds een Kaukasisch menschenras over Indonesië naar Polynesië moet zijn getrokken, steunt, is, dat onder de Polynesiërs zoo vele echt Kaukasische gelaatstypen te vinden zijn. Wanneer deze omstandigheid als bewijs mag gelden, dan hebben wij ook in de To Bada het bewijs, dat zij ontstaan zijn uit eene vermenging met een Kaukasisch volk. Het is een mooi slag van menschen, groot en flink gebouwd, ook de vrouwen zijn over het geheel niet zoo klein als bij de Posso-Toradja's. Vele mannen dragen baarden, iets ongewoons bij de meeste andere Toradja-stammen. Onder de vrouwen vindt men mooie Europeesche typen met rechte neuzen, en ware het niet, dat hare monden misvormd zijn door de gewoonte van het uitslaan der snijtanden, dan zouden zij het Europeesche type nog veel meer nabijkomen.

Ook den heeren SARASIN vielen deze Europeesche gelaats-trekken der To Bada bij hun bezoek op, en hunne woorden zijn van gewicht als het getuigenis van menschen, die vele Toradja-stammen hebben bezocht en geobserveerd, en die dus vergelijkingen kunnen maken. „An den uns nun öfter entgegenkommenden Leuten“, vertellen zij, „fielen uns die feinen Gesichtszüge auf, aber nicht von der Art, wie wir es in Kulawi gefunden, sondern von mehr indianischen, ja sogar europäischen Typus, was sich besonders an der fein-geformten, oft leicht gebogenen Nase verriet“. (*Reisen* II, 94). Verder: „Der Gesichtsausdruck der erwachsenen Männer trägt so sehr europäischen Typus zur Schau, dass wir bei diesem und jenem an einen Bekannten erinnert wurden; auch sind ihre Gesichter stark individualisirt und waren deshalb leicht im Gedächtnis zu behalten... Die Toradjas von Bada aber zeigen, wenigstens viele unter ihnen, ganz

eigenen und zwar sei es nochmals gesagt, europäischen Typus, besonders auch einige Frauen. Ihre Augen sind nicht schlitzartig, sondern mandelförmig offen, die Lippen fein und schmal, die Nasen mit hohem Rücken, die Backenknochen nicht vortretend. Das Haar ist meist wellig, doch kommt auch straffes vor". (*Reisen* II, 100 en 101). En nog verder: „Die Gesichtsfarbe der Frau von Bada ist zum Teil sehr hell, und einige haben im Gesichtsschnitt die Merkmale europäischer Frauen vom feineren Typus... Wir vermuten, dass dieser europäische Typus hier im Innern von Central-Celebes, selbständig entstanden sei, wie er sich auch auf einigen polynesischen Inseln findet, er scheint auf verschiedenem anthropologischem Erdreich sich entwickeln zu können nach noch unbekannten Formgesetzen". (*Reisen* II, 107). Deze beschrijving wordt nog toegelicht door eenige bijzonder fraaie foto's, die ons dadelijk het bijzondere in het To Bada-type doen opmerken.

Naast dit veelvuldig voorkomen van het Europeesche type, komen ook in Bada enkele Negrito's voor. Het moeten er echter slechts enkelen zijn. Ik had geen gelegenheid om ze te zien. In Besoa echter, waarvan de bewoners zeer nauw verwant zijn aan de To Bada, heb ik er twee gezien; volgens de hoofden de eenigen in dat landschapje. Beiden waren vrouwen. Vooral de eene, eene jonge vrouw, Towiro genaamd, had typische Papoea-gelaatstrekken; in vergelijking met de andere Besoa'sche vrouwen was zij zeer donker van huidskleur. Het kroeshaar vinden de Besoa'ers leelijk en zij bespotten het. Deze Towiro was de eenige onder broers en zusters, die het Papoea-type vertoonde. De tweede vrouw had het kroeshaar van hare moeder; haar broers en zusters moeten allen sluikhaar hebben en het gewone Besoa'sche type vertoonen. — In Napoe schijnen Negrito's meer voor te komen, volgens de verzekering der menschen daar; verscheidene Napoe-hoofden verzekerden mij het kroeshaar mooi te vinden. — In de Posso-streek komen Negrito's eveneens voor; de

Possoërs hebben echter allen een afkeer van het kroeshaar.

Wat de kleeding aangaat, onderscheiden de mannen zich daarin niet van andere stammen. De Bada'sche vrouwen hebben, zooals hiervoor reeds werd vermeld, dezelfde klederdracht als hare zusters in de andere berglandschappen: de geplooid met stroken voorziene rok, het over de borst nauwsluitende baadje van geklopte boomschors met lapjes gekleurd katoen er opgenaaid, en op het hoofd de haarband, gewoonlijk van het zachte binnengedeelte van den bamboe, met figuren beschilderd of met verschillend gekleurd katoen overtrokken. Evenwel, ofschoon de mode in de berglandschappen dezelfde is, vertoonen de To Bada in hunne kleeding meer beschaving dan b. v. de To Besoa en de To Napoe. Dit komt vooral uit in de kleeding der vrouwen. De vrouwenbaadjes zijn gewoonlijk zeer kunstig bewerkt en gestikt met figuren van gekleurd katoen. Loovertjes van staal, wit blinkend of verguld, die van handelaars worden gekocht en met veel smaak op het baadje worden vastgehecht, geven aan dit kleedingstuk een vroolijk aanzien. Ook de hoofdbanden zijn hier gewoonlijk kunstiger bewerkt dan elders. Voornamen vrouwen dragen gewoonlijk een hoofdband met goudgalon overtrokken.

Deze meerdere beschaving in kleeding zal voor een deel moeten worden toegeschreven aan den omgang met vreemde handelaren, die dikwijls in Bada komen, terwijl zulke bezoeken in Besoa en Napoe zeldzaam zijn.

Het gelaat der vrouwen in Bada wordt versierd (?) door het aanbrengen van strepen en punten van eene eigen-gemaakte soort zwart lak, *nompi-nompi*, omtrent welks vervaardiging ik reeds een en ander heb medegedeeld in mijn opstel over de landschappen Napoe en Besoa (blz. 1281). Afgaande op de verzekeringen van enkele mensen, heb ik in dat stuk medegedeeld, dat de verschillende figuren met dit lak geteekend, geen naam zouden dragen. Bij nader onderzoek is mij echter gebleken, dat

die figuren wel namen hebben o. a.: *pebongka* (als een krab), *pedale* (als een oorknop), *pehodanga* (als een haak) enz.

Onder de To Bada zagen wij vrij vele personen met kropgezwollen. Die ik er mede zag, waren uitsluitend vrouwen. Ichtyosis, een huidziekte zooveel in de Posso-streek voorkomend, ziet men onder de To Bada zeer weinig. Pokken moeten bij tijden velen hebben ten grave gesleept.

Handel drijven de To Bada niet. Vele jongens en jongelieden trekken jaren achtereen uit hun land, om in de eene of andere streek dicht bij de zee (gewoonlijk Mamodjoe aan Straat Makassar, het Paloe-dal of Soemara aan de Mori-golf) met rotan en damar zoeken schatten te verzamelen. Komen zij op rijperen leeftijd, dan keeren de meesten naar hun land terug en vestigen zich daar.

Zooals reeds gezegd is, komen nu en dan handelaren uit het Paloe-dal naar boven met allerlei goederen; het eenige, wat zij daarvoor in ruil aannemen is, behalve geld, goud. Van eenigen invloed op godsdienstig gebied, die van deze Mohammedaansche handelaars zou kunnen uitgaan, heb ik niets kunnen merken. Dat de To Bada hun god of goden aanduiden met den naam van *Alatala* of *Latala*, zegt op zichzelf niets. De hoofden verzekerden mij dan ook, dat onder de To Bada geen Mohammedaan voorkomt. Thans kan dit anders worden, nu Mohammedanen zich in Bada komen vestigen en daar eene vrouw nemen, wat zij, nadat het Nederlandsch-Indische gouvernement orde heeft gesticht onder deze Toradja-stammen, veilig doen kunnen.

Van de twee omgangstalen in Midden-Celebes het Bare'e en het Ledo, wordt de eerste taal het meest verstaan en gesproken in het oostelijk deel van Bada, terwijl men in het westelijk deel beter terecht kan met Ledo. De reden van dit verschijnsel zal wel deze zijn, dat de bewoners van het oostelijk deel dezer vlakte veel verkeer hadden met de Posso-streek (de To Bada noemen de Possoërs *To Dongi*, naar een plas, vlak ten noorden van het Posso-meer), ter-

wijl die uit het westelijk deel het meest met menschen uit het Paloe-dal in aanraking kwamen.

De To Bada zijn groote liefhebbers van hun nationale dansen, waarmede heele nachten heengaan. „We zouden sterven, als wij niet meer mochten dansen”, zeiden sommigen mij. Behalve het bij alle Toradja-stammen bekende *moraego*, een rijdans met zang, die zich goed laat hooren, hebben de To Bada nog een rijdans, die zeer eentoonig en vervelend is, *mokambero* genaamd, waarbij mannen en vrouwen om de beurt zingen, hetgeen bij de overige Toradja-stammen nooit geschiedt. Andere dansen met zang zijn het *modudua* en het *modondi*; dit laatste, vertelde men mij, heeft alleen bij groote feesten plaats.

Gedurende den tijd, welken ik mij in Bada ophield, kwam ik op mijne wandelingen telkens jongens tegen, gewapend met *puso*-stengels (*Amomum anthoidioides*), die zij als speer gebruiken. Er worden hiermede formeele spiegelgevechten gehouden tusschen twee of meer dorpen, die elkaar tot zulk een gevecht uitnoodigen. Een plaats van samenkomst wordt daartoe bepaald; gewoonlijk posteeren de beide partijen zich ieder aan een kant van een riviertje tegenover elkaar. Daar die stengels zacht zijn, doen zij bij het treffen weinig pijn. Er komen dan ook, naar men mij verzekerde, bij zulke spiegelgevechten nooit ongelukken voor.

Het „tollen” is ook hier een geliefkoosd spel. De Badasche tol ziet er eenigszins anders uit dan de Possosche. Terwijl de laatste meer aan onze priktol herinnert, is aan de Badasche tol boven op den kop een steel gelaten van ongeveer gelijke lengte als de tol zelf.

Landbouw en veeteelt.

De To Bada is landbouwer; in het vlakke gedeelte van zijn land heeft hij groote stukken grond in natte rijstvelden (Bada'sch: *lida*) herschapen. Tegen de hellingen der

bergen ziet men ook droge rijstvelden aangelegd, maar verreweg de meeste rijst in Bada wordt op natte velden gekweekt. De wijze van bewerking komt geheel overeen met die in de andere berglandschappen van Midden-Celebes. Alleen zij hier vermeld, dat wanneer men met het bewerken van het rijstveld begint, een varken bij de waterleiding wordt geslacht. Het bloed van dit dier laat men in de leiding vloeien, opdat zij stevig zal blijven, en altijd zal blijven vloeien. Gedurende de werkzaamheden op den akker wordt rekening gehouden met de dagen van de maand.

De To Besoa achten den 14^{den}, 15^{den}, 18^{den}, 19^{den}, 22sten, 23sten, 27sten, 28sten en 29sten dag als ongeluksdagen; de To Napoe achten andere dagen verboden voor den veldarbeid; namelijk den 13^{den}, 14^{den}, 16^{den}, 20sten, 24sten, 25sten, 26sten en laatsten dag der maand, terwijl de To Bada den 14^{den}, 16^{den}, 18^{den}, 22sten en laatsten dag als kwade dagen aannemen. Opmerkelijk is dat de 22sten dag, *karwe*, die bij alle ons bekende Toradja-stammen voor zeer ongelukkig geldt, door de To Napoe juist als gelukkig wordt aangemerkt, omdat men, op dien dag werkende, het geluk naar zich toe zou halen (*karwe*).

Wanneer in Bada de rijst aan het rijp worden is, worden in de hoeken van het rijstveld bladeren neergelegd van de *umiumi* en van de *huahua*. Het plaatsen dezer bladeren met het daarbij vergezeld gaande offer, heet *pepoa*.

Wanneer het oogsten is begonnen, mogen zij, die met dit werk bezig zijn, niet in eenig woonhuis komen, totdat de oogst is afgelopen; de oogsten verblijven gedurende dien tijd op den akker. De tuinpriesteres (*topokubangi*) mag zelfs niet baden. Zij die niet aan den oogst deelnemen, mogen ook niet op den akker komen. Wanneer er vier dagen is geoogst, wordt een klein feest gevierd, *momata mpare*; dit feest geldt tevens als oogstfeest. Is dit achter den rug, dan mag van de pas geoogste rijst naar huis gebracht worden, en men mag er van nemen

voor dagelijksch gebruik. Na afloop van den oogst worden de bossen rijst onder leiding van de tuinpriesteres in de schuur opgeborgen, waarbij zeven halmen afzonderlijk worden opgehangen voor de geesten (*anitu*).

De To Bada fokt paarden, karbouwen en varkens, maar alles hoofdzakelijk voor eigen gebruik, omdat zooals boven reeds opgemerkt is, het vervoeren van paarden en buffels naar andere streken zeer moeielijk gaat. Behalve voor het omwoelen van de natte rijstvelden, worden de karbouwen tot geenerlei arbeid gebruikt. Ziekten onder het vee komen veel voor.

Huiselijk leven.

Gedurende den tijd, waarin een To Bada vrouw zwanger is, hebben geen bijzondere plechtigheden of gebruiken plaats. Alleen heeft de vrouw eenige dingen in acht te nemen, ten einde de voorspoedige geboorte van haar kind niet tegen te werken. Een van de voornaamste is, dat zij geen *awati* (larven van kevers) etc. Deze larven vindt men voornamelijk in het merg van palmen, vooral wanneer deze omgevallen en half vergaan zijn; zij zijn voor den Toradja een smakelijk gerecht, maar de zwangere vrouw heeft er zich van te onthouden, omdat deze worm de gewoonte heeft om zich hoe langer hoe meer van de opening in den boom te verwijderen. Als de moeder zulke diertjes at, zou het kind in haar schoot deze gewoonte kunnen overnemen, en eene moeielijke geboorte zou daarvan het gevolg zijn. Om de zelfde reden mag de vrouw zich nooit in den ingangsopening van een huis neerzetten.

Gaat de bevalling toch moeilijk, niettegenstaande het inachtnemen der voorschriften, dan is er op de eene of andere wijze iets kwaads gedaan: dit kwaad tracht men dan van zich af te wenden door het *mohepa panga*, eene plechtigheid, waarbij een getakte grasstengel, onder het aanroepen der goden, van een wordt gescheurd, waarna

beide deelen op ver van elkaar verwijderde plaatsen worden gelegd. De bedoeling van deze symbolische handeling is, dat het kwaad zich dan niet meer aan den persoon in kwestie kan hechten, evenmin als de beide deelen van den grasstengel zich weer kunnen vereenigen. — Tevens wordt alles wat daar voor in aanmerking kan komen, open-gemaakt: de band van den betelzak, de band van den pantalon, kisten, ramen enz. alles in de hoop, dat ook de moederschoot zich zal openen.

Wordt het kind met de voeten het eerst geboren (*mesulobotode*), dan zal dit kind een driftig en dapper mensch worden. Valt het bij de geboorte met het aangezicht op den vloer, dan moet het spoedig sterven. Een kind met den helm geboren (*napoto towuni*) zal dapper worden; de helm wordt echter niet bewaard. De nageboorte legt men in een aarden pot, die vervolgens in een boom wordt geplaatst. Wat citroen wordt er bij gedaan om te verhinderen, dat de geest van in het kraambéd overleden vrouwen (*puntiana*) aan de nageboorte komt en het kind daardoor buikpijn zou krijgen. Overigens kijkt men niet meer naar de placenta om; degene, die haar wegbrengt, mag niet naar rechts of links kijken, anders zou het kind ziek worden.

In Bada heeft men evenmin als in Napoe en Besoa wiegen. Daarvoor is het in deze bergstreken zeker te koud. Wordt het kind de eerste maal uit het huis naar beneden gebracht, dan staat onder aan de trap een bak gereed met water, waarin een kippenei is gelegd. Met dit water wordt het kind gewasschen, opdat het sterk worde. Brengt de moeder haar kind voor de eerste maal aan het water, dan hangt zij aan den waterkant eenige reepjes witte geklopte boomschors op, als offer aan de geesten, die ondersteld worden aan de badplaats te vertoeven, opdat zij het kind niet ziek zullen maken.

Jongens worden besneden (incisie, *rahowai*), wanneer zij goed kunnen loopen. Een scherp mesje wordt daartoe onder de voorhuid gebracht, en daarmee haalt men de

huid open. Gedurende deze behandeling zit het kind op een stuk katoen en op groote kralen; ook om den hals van den jongen worden zulke groote kralen gehangen.

Bij meisjes wordt de oorlel doorstoken met een scherp doorn; het daardoor gemaakte gat wordt langzamerhand vergroot door er telkens grootere stukjes hout in te steken, en ten slotte wordt de opening gevuld door een opgerolde reep palmblad.

Wanneer een jongman het oog op een meisje heeft laten vallen, wordt eerst onderzocht of de ouders van het meisje geen bezwaren hebben tegen dit huwelijk. Als teekenen van hunne toestemming in de voorgenomen verbintenis, neemt het ouderpaar het geschenk van sirih-pinang aan. Dit geschenk heet *pekahopo'i*. Daarna eerst vraagt men het meisje, of zij den bedoelden jongeling tot man wil hebben. Daar beide jongelieden gewoonlijk te voren de zaak al hebben uitgemaakt, heeft zij meestal hiertegen geen bezwaar; maar ook al kent zij haar aanstaanden man weinig of niet, dan schijnt het toch zelden te gebeuren, dat zij zich tegen den wil harer ouders verzet. Doet zij dit echter wel, dan gaat het huwelijk ook niet door.

Is dus de verloving tot stand gekomen, dan spreekt men af, wanneer het huwelijk plaats zal hebben. Op den bepaalden dag wordt de bruidegom door vrienden en verwanten naar de woning zijner bruid geleid; men richt dit geleiden zóó in, dat de stoet tegen het vallen van den avond ter plaatse aankomt. Van een in den weg treden van den stoet om haar den doortocht kwasi te bestrijden, of van het betalen van een of ander ten einde te worden doorgelaten of in het dorp of de woning der bruid te worden toegelaten, weten de To Bada niets.

De bruidschat varieert bij vrije lieden tusschen 1 en 3 karbouwen, terwijl daarbij nog van 10 tot 30 hakmessen worden gegeven. Het schijnt geen gebruik te zijn om bij den bruidschat katoenen goederen te voegen. Voor een slaaf bedraagt de bruidschat een varken. De bruidschat

in Bada is dus opvallend klein. De reden hiervan moet hoogstwaarschijnlijk gezocht worden in de omstandigheid, dat het aantal meisjes en vrouwen dat der mannen verre overtreft. Terwijl vele jonge mannen uit hun land trekken en jaren lang (soms voor goed) wegblijven, verlaten de vrouwen en meisjes niet anders hun land dan tot een kort bezoek in den vreemde.

Wanneer de grootte van de koopsom is bepaald, en de tijd voor den maaltijd is aangebroken, eet de bruidegom met zijne bruid uit één mandje en hiermede wordt het huwelijk als voltrokken beschouwd. Het jonge paar blijft dan zonder meer bij elkaar wonen. De man trouwt bij de vrouw in, maar wil hij haar naar zijn eigen dorp brengen, en heeft de vrouw hierop niet tegen, dan staan hare ouders dit gewoonlijk toe. In den regel geschiedt zulks dan alleen, wanneer er een twist is ontstaan tusschen de vrouw en hare ouders. De positie van de vrouw in Bada is hoog; de man ontziet haar. Vrouwelijke hoofden zijn in Bada zelfs geen zeldzaamheid.

Wanneer echtscheiding wordt uitgesproken, wat door de gezamenlijke familiehoofden geschiedt, en de man is in deze zaak de schuldige, dan moet hij, behalve dat hij den betaalden bruidschat verliest, nog eene boete betalen; is de vrouw de schuldige, dan wordt de bruidschat terugbetaald, en heeft zij geen recht op de kinderen, tenzij zij dit recht terugkoopt met een buffel.

Bij overlijden van den man erven de weduwe en de kinderen zijne goederen. Bij echtscheiding staat de man de helft zijner tijdens het huwelijk verkregen goederen af, ten einde de vrouw geen aanleiding te geven tot het verwijt, dat zij op eigen kosten hun beider kinderen heeft grootgebracht. Is de „opvoeding” van een kind van een gescheiden echtpaar door de moeder voltooid, en gaat het daarna naar den vader, dan geeft deze aan de moeder een stuk katoen; dit heet *popehape'i*, „voor de voltooiing”.

Is een voornaam persoon gestorven, dan wordt diens

lijk in een uitgeholden boomstam gelegd. Men geeft het lijk van allerlei mede in de kist, kleeren, doch geen wapens. Hierin stemmen de To Bada dus met de Possoërs overeen, terwijl de To Napoe wel wapens aan den doode meegeven. De To Bada zeggen, dat de overledene anders de rijst op de velden zou afsnijden.

Eertijds schijnen de lijkkisten op stellingen onder het huis te zijn geplaatst, waarna men ze een of twee maanden later onder de woning van den overledene begroef. Tegenwoordig worden de lijken kort na het overlijden dadelijk onder het huis begraven. Dit begraven, *mopatawu*, gaat met een doodenfeest gepaard, waarop een paar karbouwen worden geslacht. Het graf wordt omringd door eene heining, ten einde het te beveiligen tegen de wroetende varkens. Behalve de omheining, die mettertijd vergaat, wordt geenerlei teeken op het graf aangebracht. De gewoonte bij andere Toradja-stammen om de beenderen der overledenen later weer op te graven, kennen de To Bada niet. — Slaven worden buiten den aarden wal van het dorp zonder eenig ceremonieel begraven.

Zoodra een voornaam persoon is overleden, treedt de rouw in, voornamelijk kenbaar aan den hoofddoek. Een of twee maanden na de begrafenis heeft het eigenlijke doodenfeest, *moweiha*, plaats, waarbij de rouwteekenen worden afgenomen. Van een algemeen doodenfeest, dat met enkele jaren tusschenruimte in den dorpstempel, of in eene daartoe opzettelijk opgerichte hut bij de Possoërs en To Napoe wordt gevierd, is bij de To Bada geen sprake. Zoolang het pasgenoemde *moweiha* nog niet heeft plaats gehad, legt men geregeld eten op het graf; na het bedoelde doodenfeest wordt ondersteld, dat de ziel van den overledene van hare voormalige woonplaats is weggegaan, en zich naar het zielenland heeft begeven.

Het zielenland der To Bada is de landstreek aan de Tomini-bocht, vroeger door de To Pajapi bewoond (zie mijn opstel over de landschappen Napoe en Besoa). De zielen

der afgestorvenen worden daarheen geleid door de priesters. Zijn de zielen de rivier Mao overgegaan, dan kunnen zij niet meer naar de levenden terug.

Vroeger had men ook in Bada de gewoonte om, wanneer een groot hoofd gestorven was, een slaaf te dooden. Naar men mij verzekerde, geschiedde dit slachten zonder eenig ceremonieel, en niets wees op eenige betrekking tusschen het slachtoffer en den overledene. Waar de To Napoe bijvoorbeeld het hoofd van het slachtoffer op het slaapmatje van den doode van de scalp ontdoen, gebeurt dit in Bada niet. De scalp brengt men eenvoudig naar den dorpstempel, waar men er mee handelt als met de scalp van een gesneuvelden vijand. De To Bada antwoordden ontkennend op mijne vraag, of het slachtoffer in het hiernamaals een slaaf werd van den overledene.

Posso, November 1908.

